

UN MANUAL ȘCOLAR DIN BIHORUL DE IERI

de
IOAN BABA

Cu toate că înaintași luminați, cu prețul multor nopți albe, au descifrat strădania sacră a luminătorilor poporului de a scrie manuale școlare, încă nu avem un opis al acestora elaborat în Bihor sau de un învățător din acest județ, nici măcar al manualelor utilizate în părțile acestea de țară.

La umplerea acestui gol ne propunem să contribuim prin aducerea în atenția specialiștilor a unui manual descoperit de noi în județul din extremitatea vestică a etnicismului românesc. Manualului descoperit de noi îi lipsesc începutul și sfârșitul. El se deschide cu pagina 15 și se încheie cu pagina 52. Din același motiv nu putem ști locul și data apariției, autorul și clasa pentru care era destinat. Este scris cu caractere latine și ortografie fonetică, iar unele litere au altă valoare decât cea de azi.

Întrucât în manual apar localități din Bihor puțin cunoscute: Câmpani, Hotașul și Coul, formă populară pe care doar localnicii o utilizează pentru Vașcău, precum și Bihorul și Găina. la formele de relief, munți, putem conchide că manualul era destinat școlilor din Bihor. Mai mult ca sigur că autorul era bihorean. Apar aici și localități mai mari din părțile noastre ca: Oradea și Giula, ceea ce ilustrează aceeași afirmație. Conținutul manualului probează, așa cum vom dovedi, că el era destinat claselor primare.

Prima pagină din acest fragment de manual înfățișează literele modificate și combinate (2): Î î, û, É é, Ó ó, ă, Â â, ê, ẽ, Î î. Ț ț, Ș ș, Ce, ce, Ci, ci, Ch, ch, Ge, ge, Gi, gi, Gh, gh, litere de mână, urmate de corespunzătoarele lor de tipar. Lecția următoare (3), numerotată, ca și celelalte la fel, cu cifre arabe este consacrată literelor străine - Kk, Qq, Ww, Yy, Xx.

Autorul precizează: "Cu litere mari scriem:

Numele oamenilor - Ana, Marina, Onu, Pavel, Romul, Sara, Toma, Ursu, Voicu, Zoc, "etc.

Numele și prenumele oamenilor (5) (autorul scrie pronumele oamenilor) Adam Barbu, Cosma Damian, Eva Florii, Gruia Hozan, Ioan Jian, Luca Munteanu, Nae Onescu, Pavel Roșu, Silvia Tomescu, Văleanu, Zamfira Popescu.

Constatăm prin urmare prezența literelor ó, ẽ, î, ê ceea ce ne face să credem că manualul a fost elaborat înainte de 1900. Câteva exemple: mă (mă) dar și să;

Dumnezeu, Sêrbii și vânt (vânt), tîerg, șcôla, ômeni, sên, dar și în; cum te cheamă? Dómne iéartă-ne!, Fii sănêtos! Forme arhaice de acord: cine au făcut lumea?, “sufletul se duce la Dumnezeu, cel ce l-au făcut pre el”. Așadar prepoziția “pe” are forma arhaică “pre”; “Dumnezeu l-au pus domn preste toate făpturile sale”.

Faptul atât de frecvent accentuat, pe bună dreptate și merit, al unității dintre românimea cis- și transcarpatină, unitate la care și-au adus contribuția, pe lângă atâtea alte realități între care circulația cărții ocupă un loc de seamă, deci și manualul școlar, îl ilustrăm și cu cartea din centrul cercetărilor noastre. Și anume, la capitolul (6) **Numele orașelor și satelor**, alături de Arad, Deva, Giula, Oradea, apare și Iașul, iar la (8) **Numele apelor**, alături de Arieș, Beghiu, Criș și Mureș curge Jiul, Oltul, Prutul și Nistrul.

Pe bună dreptate scria V. Popeangă că “Prin intermediul manualelor, generații întregi de elevi din această provincie românească au primit cunoștințe despre unitatea de origine, unitatea de limbă, unitatea de cultură, de aspirații a românilor. Imaginea unei națiuni unitare în cultură, limbă și aspirații s-a conturat în școală și din manualele de citire.” Cartea de citire a fost manualul de căpătâi în modelarea conștiinței tinerei generații.

Deschiderea românilor față de ceea ce este universal și educarea elevilor în spiritul cunoașterii și recunoașterii, respectul pentru ceea ce este a altor popoare o probăm și cu faptul că între orașe apare Viena, iar la (9) apare numele țărilor: Croația, Dalmația, Egiptul, Galiția, Helveția, Italia, Moravia, Sârbia, Ungaria, Prusia, etc.

Demn de remarcat ni se pare faptul că Ardealul este numit separat de Ungaria, ca fiind țări cu totul diferite. Iată cum servea un manual școlar la educarea elevilor români în spiritul adevărului istoric, al menținerii viei a conștiinței naționale și a unei coordonate majore a acesteia - ideea că Transilvania este un pământ autonom, o țară aparte, o țară de sine stătătoare, neconfundabilă cu Ungaria, așa cum dușmanii românilor o doreau, idee ilustrată la timpul ei și de V. Popeangă. Urmează (10) **Numele zilelor**, grafiate astfel: Lunî, Marți, Miercuri, Joi, Vineri, Sîmbătă, Duminecă, apoi (11) **Numele lunilor**: Ianuariu, Februariu, Martiu, Aprilie, Maiu, Iuniu, Iuliu, August, Septemvre, Octomvre, Noemvre, Decemvre.

(12) **Numele sfinților și sărbătorilor** este în număr de 13. Numele popoarelor: Români, Maghiarii, Nemți, Sêrbii, Grecii, Iudeii, Slovienii, Polonii, Rușii, Turcii, Chinezii.

Titulele se cheamă capitolul 14: Onorate Domnule! Iubite frate!, Draga mea soră! Scumpe amice! Măria Ta!

Din capitolul 15 aflăm că “cu litere mari mai scriem”: la începutul scrisorii și după punct, se exemplifică, 16, la începutul versurilor citându-se poezioara intitulată “Dorul”, desemnată, de autorul manualului compusă, credem noi, de un îndoielnic gust artistic, asupra căreia vom reveni.

*“Toți băieții, de român,
Au un dor în al lor sên;
Dor de-a se lumina
Dorul de a învăța.”*

Apoi aflăm, în capitolul 17, că se grafiază cu majusculă: După semnul întrebării și mirării, cu exemplificările necesare. Iată câteva dintre valorile cărții școlare despre care scriem.

Din punct de vedere lexical, în pofida utilizării unor cuvinte din graiul local (uliță), manualul este scris într-un vocabular literar, din care nu lipsesc neologismele: “salutăm” (adecă dăm binețe, explică autorul).

Manualul este organizat în patru trepte ceea ce corespunde, credem, celor patru trepte ale învățământului nostru, așa cum era el organizat atunci. Ce cuprinde treapta I nu putem ști. Probabil că exerciții din perioada preabecedară, treapta II alfabetul. Treapta III poartă titlul **Descrierea ființelor și a lucrurilor**. Aici lecțiile sunt: 1 - Omul; 2 - Boul; 3 - Oile, 5 - Oul, 6 - Olul; 7 - Icul; 8 - Acul, 9 - Sacul, 10 - Carul, 11 - Vita, 12 - Fusul, 13 - Patul, 14 - Podul, 16 - Jugul, 18 - Zidul, capitol care se încheie cu Orologiul. Pe parcursul capitolului apar scurte poezioare despre care vom face mențiunile ce se impun mai departe. Treapta a IV-a cuprinde **Bucăți scrise de scriere și citire morale-religioase, de învățatură**. Manualul are la bază o concepție de respect pentru cuvântul lui Dumnezeu, pentru om, pentru fiecare popor. Elevii sunt educați în spiritul dragostei față de muncă. Într-un cuvânt, concepția etică de la baza manualului este de perfectă valabilitate și astăzi. Manualul cuprinde date despre principalele sărbători religioase: Crăciunul, Botezul Domnului, Bunavestire, Floriile, Paștile, Înălțarea Domnului, Rusaliile, Sânpetru, Schimbarea la față, Sfânta Mărie cu tropariul respectiv. Conținutul religios al acestor lecții dovedește că manualul se adresa confesiunii ortodoxe, fără să se menționeze vreo exclusivitate în acest sens. Reținem că și concepția didactică de la baza cărții este înaintată, lecțiile sunt judicios dozate din punct de vedere al cantității cunoștințelor transmise. Întinderea materială a lecțiilor este inspirat gradată. Sunt respectate principiile didactice de bază, ale accesibilității cu precădere. Treapta a II-a cuprinde 17 lecții, a III-a 19 lecții, iar a IV-a 37 de lecții. Dacă în treapta a II-a literele sunt mari, începând cu treapta a III-a autorul folosește litere obișnuite, ceea ce crește valoarea pedagogică-didactică a cărții. Mențiunea “Repetiție, scriere și dictare multă” sau “Repetiția, scrierea și dictarea, ca mai înainte” vorbește despre calitățile metodice ale cărții.

Descrierile sunt didactice, realizate într-un limbaj simplu și clar, pe înțelesul tuturor. Precizia datelor este o calitate a lecțiilor din manual. Iată un exemplu: Omul are trup și suflet. Trupul omului se vede, iar sufletul nu se vede. Trupul omului e muritor, iar sufletul e nemuritor. trupul omului are aceste părți: capul, ochii, urechile, gura, nasul, grumazii, peptul, folele, spatele, șalele, manile, picioarele și altele...

Lecția 6 de exemplu trezește frumosul sentiment filial, cea despre școală cultivă respectul pentru instituția care îi face oameni. O altă lecție vorbește despre casa părinților, o altă despre grădina, comună; satul și orașul este lecția de unde aflăm că la intrarea în oraș se plătește vamă, ceea ce nu e lipsit de importanță, pentru datarea, fie și cu aproximație, a volumului. Apa, Pământul, Aerul, Anotimpurile, Anul sunt lecții de cunoaștere a mediului înconjurător, cum le-am numi astăzi, ceea ce este edificator despre bogăția și varietatea cunoștințelor transmise elevilor prin

mijlocirea manualului de care ne ocupăm. Datorită cantității cunoștințelor și gradării lor, precum și prin forma de expunere, mențiunii de ordin metodic, mai ales faptul că începe chiar cu literele, putem conchide că manualul se adresa copiilor școlii de clasele I-IV. Copilul bun, Copiii cei buni și Cloșca cu puii, sunt lecturi cu finalitate pur morală. Iată concluzia la ele: “Vedeți, dragii mei! Precum au pierit cocoșelul și puilul de pasăre, așa per și pruncii și care nu ascultă de părinții și învățătorii lor”.

Aici apare cunoscuta fabulă “Corbul și vulpea”. În finalul lecției “Albina” apare îndemnul: “Să ne adunăm, dar învățătura, precum albina adună mierea”. Manualul cultivă dragostea pentru limba maternă. Iată poezia “Limba Măicii”:

*Limba dulce a maicii mele
Șoapte line dintre stele,
Și din corul îngeresc!
La dulcea ta armonie
Sufletul meu reînvie,
Și din nou întineresc!
Să trăiască limba frumoasă,
Dulce și armonioasă
Din concertul cel ceresc!
Să trăiască, să-nflorească
Larg teren să cucerești,
În concertul pământesc.*

Limba cărții este aleasă, literară, îngrijită: un stil accesibil și o expunere logică, clară, curgătoare.

Într-un cuvânt, manualul oferă un exemplu demn de urmat pentru elevii timpului, el având deci o mare valoare educativă. În mod cu totul motivat scria deci Ion Gh. Stanciu că în deceniul al șaptelea în școlile primare românești din Transilvania au circulat câteva manuale deosebit de bine realizate. Ele au fost elaborate de personalități de frunte ale școlii românești: Zaharia Boiu, Ion Popescu, Vasile Pati, M.M. Moldovan, ș.a.

Cine este prin urmare autorul? Întrucât două poezii sunt semnate Tuducescu, înclinăm să credem că el este autorul ca și a altor cărți școlare. Celelalte poezioare ne fac să credem același lucru. “Dragă mi oia linoasă” se cheamă o poezie din cuprinsul manualului semnată I. Tuducescu. Ea are o arie: “Haideți feciori”. “Băiețelul”, nesemnată, are aria “Mult e dulce și frumoasă”. Această ultimă mențiune ne obligă să concluzionăm că data apariției cărții este după 1857, dată la care a apărut volumul lui Sion.

În concluzie, autorul cărții trebuie să fie I. Tuducescu, manualul fiind tipărit la Oradea (sau mai degrabă Arad) după 1850, pentru clasele I-IV.

Dacă avem în vedere calitățile manualului putem spune, fără teama de a greși, că elaborarea de manuale școlare valoroase are o înaintată și demnă de urmat tradiție.

UN MANUEL SCOLAIRE DU ANCIEN BIHOR

Resumé

En découvrant un ancien manuel scolaire inconnu dont lui manque quatorze pages, j'ai essayé à établir le lieu, sa date d'apparition, l'auteur et les classes aux-quels en était destiné.

Je suis arrivé à la conclusion que ce manuel est l'ouvrage d'un instituteur, I. Tuducescu, qu'il a été imprimé soit à Oradea, soit à Arad, après 1850. De plus ce livre d'école a été destiné aux I-IV-ème classes.

L'article comprend aussi la présentation du contenu de ce manuel, sa forme, y compris sa place dans la littérature de spécialité.